

УДК 81'23

НЕЙРОПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ВАРІАТИВНОСТІ РОЗУМІННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТУ

Наталія Акімова
(Кіровоград, Україна)

У статті проаналізовано нейропсихологічні та психолінгвістичні механізми виникнення варіативності розуміння на матеріалі текстів інтернет-новин. Зазначено, що сьогодні у лінгвістиці склалося нове розуміння тексту, а гіпертекст порівнюється з головним мозком. З іншого боку, новітні відкриття у нейронауці дозволили поглибити знання щодо механізмів розуміння, в тому числі й виникнення варіативності інтерпретації. Лінгвістичний механізм варіативності реалізується через функціонування у тексті девіантних мовленнєвих одиниць (таких, що характеризуються невідповідністю значень та сенсу в поданому контексті). Проаналізовано три типи таких одиниць: надлишкові, недостатні та несполучвані. Теоретичні припущення підкріплені результатами проведеного автором експерименту.

Ключові слова: інтернет-текст, інтернет-комунікація, розуміння, варіативність, нейронаука, девіантна мовленнєва одиниця, значення, сенс.

В статье проанализированы нейропсихологические и психолингвистические механизмы возникновения вариативности понимания на материале текстов интернет-новостей. Отмечено, что сегодня в лингвистике сложилось новое понимание текста, а гипертекст сравнивается с головным мозгом. С другой стороны, новейшие открытия в нейронауке позволили углубить знания о механизмах понимания, в том числе и возникновения вариативности интерпретаций. Лингвистический механизм вариативности реализуется через функционирование в тексте девиантных речевых единиц (характеризующихся несоответствием значения и смысла в данном контексте). Проанализированы три типа таких единиц: избыточные,

недостаточные и несочетаемые. Теоретические предположения подкреплены результатами проведенного автором эксперимента.

Ключевые слова: интернет-текст, интернет-коммуникация, понимание, вариативность, нейронаука, девиантная речевая единица, значение, смысл.

The neuropsychological and psycholinguistic mechanisms of understanding variability on the material of internet news are analyzed in the paper. It is noted that today a new understanding of the text has formed in linguistics, and hypertext is compared to the brain. On the other hand the latest discoveries in neuroscience have allowed improving knowledge on the mechanisms of understanding, including the variability of interpretations. Linguistic variation mechanism is implemented through the operation of deviant speech units in a text (characterized by a mismatch of meaning and sense in the context). Three types of those units are analyzed: surplus, insufficient and violating. The theoretical assumption is supported by the results of the experiment.

Key words: internet text, internet communication, understanding, variability, neuroscience, deviant speech unit, meaning, sense.

Актуальність дослідження і постановка проблеми.

Останніми роками все більшої популярності набуває трактування тексту як послідовності знаків, структурно закріпленої, яка має те або інше значення залежно від «моделі читача», яку «заховав» автор, і від тієї знакової системи, в якій «відкриває» цю послідовність читач» [Залевська 2000: 20]. Провідні сучасні вчені підкреслюють подібність інтернет-тексту до людського мозку, оскільки «переробка індивідом перцептивного, когнітивного та індивідуально-оцінного досвіду пізнання і спілкування формує багаторівневу мережу зв'язків за ознаками ознакових модальностей як систему кодів і кодових переходів, які забезпечують вихід на індивідуальний образ світу, поза опори на який ніяке розуміння і взаєморозуміння здійснитися не можуть... Соціально прийняте і зафіксоване в колективному знанні значення виконує роль медіатора, засобу виходу на те, що лежить за словом у носія мови і культури» [Залевська 2013: 59]. Гіпертекстові уявлення про роботу головного мозку підтверджено сучасною нейронаукою. Саме тому постає нагальна потреба узгодити традиційну теорію розуміння з новітніми відкриттями нейровчених.

Мета статті – розглянути вплив новітніх відкриттів у нейронауці на традиційну теорію розуміння тексту, зокрема, інтернет-тексту.

Методи та методики дослідження: вивчення бібліографічних джерел, зіставлення, узагальнення, модифікований асоціативний експеримент.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Революційні дослідження у нейронауці уточнили погляди сучасних учених на низку найбільш актуальних проблем, у тому числі й на проблему розуміння.

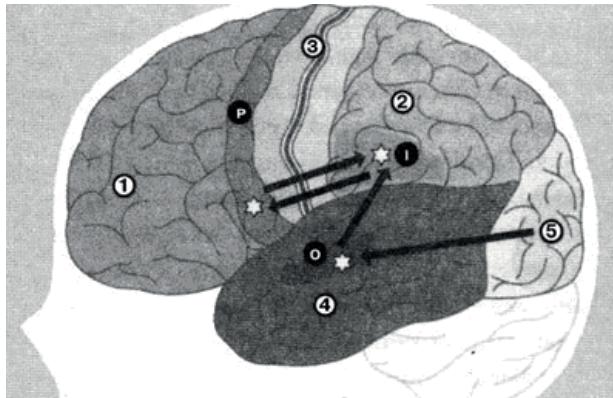
Філософською основою теорій розуміння у будь-якій галузі знань (психології, когнітології, психолінгвістиці, лінгвопсихології та ін.) є герменевтична концепція, за якою людині властиво робити припущення, але не всі вони витримують перевірку на вірогідність. При розумінні тексту інтерпретатор не прагне підвести свій сенс під авторський (точніше, прагне не тільки того), а спрямований на пізнання сенсу тексту (Г. Гадамер, Е. Гусерль, В. Дільтей, П. Рікьор, З. Фройд, Ф. де Сосюр) [Баркоускі]. D. Hume вважав, що думаючи про золоту гору, ми просто складаємо дві відповідні ідеї – «золото» і «гора» [Hume 1956: 16-17].

Вчені ХХ ст. дійшли висновку, що модель рецепції складається з актів кодування повідомлення та його декодування. При цьому зміст декодованого повідомлення буде відрізнятися від змісту повідомлення, яке кодував адресант [Карпа 2012: 49]. На початку ХХІ ст. наголошувалося, що «процес рецепції найчастіше обумовлюється самим адресатом; реципієнт є не пасивним, а радше активним декодувальником, оскільки зміст повідомлення великою мірою залежить від позицій адресата... До моделей рецепції належить так звана модель кубиків, де відправлені адресантом елементи (кубики) змісту дають змогу адресатові складати з них свою конструкцію твору» [Карпа 2012: 49]. Новітні відкриття у нейрофізіології завершують дискусію стосовно моделей рецепції: завдяки методу магнітно-резонансної томографії можна побачити, що дзеркальні нейрони кори головного мозку допомагають розуміти прочитане, внутрішньо симулюючи дію, про яку ми щойно прочитали, нібито ми власноруч зробили цю дію [Якобони 2011: 115]. «Мова наділяє нас здатністю викликати в іншій людині відображені образи наших уявлень і завдяки цьому досягати взаєморозуміння. Це означає, що мова володіє значним інтуїтивним і сугестивним потенціалом. Той факт, що мовне поле розташоване у премоторній зоні, наводить на думку, що

мова спочатку являє собою міркування уголос про дії чи сценарії дій, які в силу ефекту дзеркального відображення спонтанно передаються від мовця до слухача. Зв'язок мови з уявленнями про дії виявляється і в тому, що вона може замінювати дії. Мова транспортує прихований потенціал дії, динамічна сила якого часто стає відчутною, оскільки «говорити» означає не тільки обмінюватися уявленнями про дії. Те, що нам кажуть, може «зачепити» нас, порушити і змінити. Мова може, як відомо всім, володіти ефектом дії, вона може бути її еквівалентом, тобто практично рівноцінною заміною дії» [Бауер 2009: 62].

Важливу роль у процесі розуміння і дії, і мови відіграють дзеркальні нейрони. «Мова є частиною цієї резонансної системи, завдяки якій – в результаті спостереження за діями інших людей – в нас самих активізуються сценарії дій. Феноменальна здатність мови викликати швидко й інтуїтивне розуміння заснована, отже, на дії дзеркальних нейронів [Бауер 2009: 62].

Мал.1 Розміщення дзеркальних нейронів у деяких структурах мозку [Бауер 2009: 32].

Примітка: 1 – Премоторний кортекс. У його нижній частині акумулюється інформація щодо можливостей цілеспрямованих та доцільних дій. Премоторний кортекс обмінюється інформацією з нижньою тім'яною ділянкою. 2 – Нижня тім'яна ділянка. Акумулює інформацію про відчуття внаслідок дій. Обмінюється інформацією з премоторним кортексом. 3 –Центральна борозна. Оптична інтерпретація. 4 – Скронева ділянка. Інтерпретація живих істот. Обмінюється інформацією з нижньою тім'яною ділянкою.

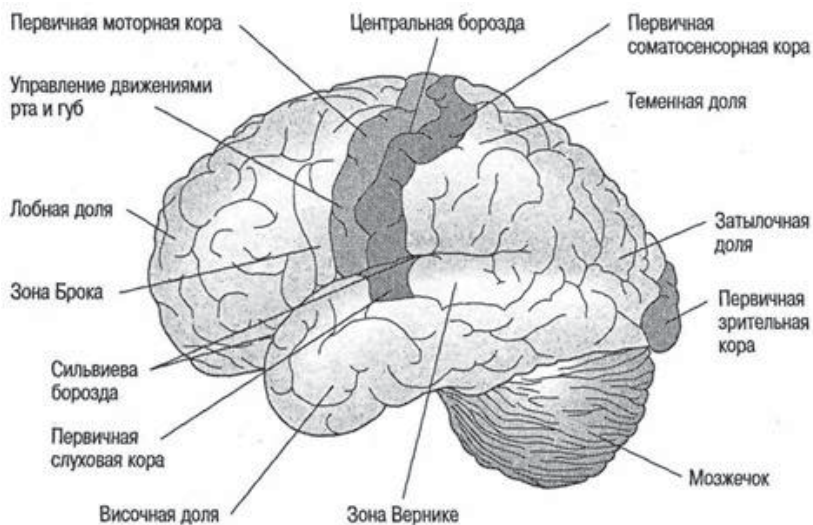
5 – Зорова кора. Відтворення відчуттів у вигляді зорових образів.

* – дзеркальні нейрони.

Виклад основного матеріалу і отриманих результатів.

У процесі породження та сприйняття мовлення беруть участь три ділянки мозку: зона Брока (відповідає за оперування рекурсією – ієрархічними побудовами – та синтаксичною структурою, тобто розуміння висловів типу «Глокая куздря...»), зона Верніке (оперування рекурсією та семантикою) та скроневі ділянки (де зберігаються семи) [Рамачандран 2012: 188-189]. Абстрактний зв'язок (кросмодальна абстракція – перенесення знань з однієї модальності в іншу) між цими трьома зонами відбувається за участю дзеркальних нейронів у нижніх тим'яних дольках мозку [Рамачандран 2012: 210]. Саме активність цих ділянок породжує у свідомості людини варіанти тлумачення вислову. Неврологічні дослідження (людей з апраксією) підтверджують, що активність у цій ділянці мозку породжує образ, картинку того, про що говорять, у нашій свідомості (див. мал.2).

Отже, новітні неврологічні дослідження підтвердили, що розуміння базується не лише на синтаксисі та семантиці, варіативність розуміння тексту біологічно зумовлена та провокується мовними чинниками.

Мал.2 Ділянки мозку

Лінгвістичною базою виникнення варіативності розуміння вважаємо функціонування у тексті девіантних мовленнєвих одиниць, тобто таких, що характеризуються невідповідністю значень та сенсу в поданому контексті.

Якщо у деякому контексті реалізується кілька значень і сенсів певної лексичної одиниці, то її розглядаємо як надлишкову девіантну мовленнєву одиницю. Наприклад: «НГ: «Смерчі» за *східною* ціною» [Корреспондент від 17.08.2012]. Лексема «Смерчі» подана у лапках, сприймається як назва, враховуючи словникове значення («Великої руйнівної сили повітряний вихор, який виникає в грозовій хмарі і потім поширюється згори донизу у вигляді стовпа або хобота, захоплюючи пісок, воду і т. ін. // Те, що нагадує такий вихор [Бусел 2005: 1348]) та особистий досвід реципієнтів, виникає кілька можливих асоціативних шляхів тлумачення (частотність підраховано за результатами нашого експерименту, в якому взяли участь 448 осіб): як товар (22%), стихійне лихо (16%), зброя (12%), швидка зміна цін (10%), вид феєрверку (8%), напій (3%) та інші індивідуальні інтерпретації (29%). Майже усі сенси узгоджуються з контекстом. Неоднозначним виявився і прикметник «*східний*», який можна трактувати у 2 напрямках: пов'язаний зі Сходом [Бусел 2005: 1421] (69%) чи у фразеологічному значенні «договірна, невисока ціна» (31%). Така багатозначність пропонованого тексту дає підстави визначити акцентовані його компоненти як надлишкові девіантні мовленнєві одиниці. Загалом інтерпретувати такі одиниці вдалося лише 14% респондентів.

Якщо у деякому контексті реалізується слово, що не має значення з якихось причин, але асоціює кілька сенсів, то таку одиницю розрізняємо як недостатню девіантну мовленнєву одиницю. Наприклад: «Укооспілка розпочала *ребрендінг*» [Уніан від 25.10.12]. Лексема «*ребрендінг*» не зафіксована у словниках, у її трактуванні читач буде керуватися апперцепцією та схожістю зовнішньої форми слова, встановивши таким чином зв'язок зі словом «бренд», яке має значення: «Розрекламована торгова марка певного товару» [Бусел 2005: 96]. Відповідно за результатами нашого експерименту можливі напрями інтерпретацій такі: новий бренд (26%), маркетингова стратегія (19%), нові дії (19%), нова назва (9%), зміна галузі діяльності (8%), переоцінка (3%) та інші індивідуальні інтерпретації (напад, імідж, процес, дискусія,

реформування, роз'яснення, читання, брендінг навпаки, економічні дії). Інтерпретація ускладнюється й через вживання маловідомої аббревіатури «*Укооспілка*» (40% випадків). Загалом інтерпретувати такі одиниці вдалося лише 14% респондентів.

Якщо у деякому контексті реалізується одне або кілька значень, які суперечать асоційованим ними сенсам, то таку одиницю визначаємо як несполучувану девіантну мовленнєву одиницю. Наприклад: «*Моя сім'я та інші наркотики*» [LB.ua від 15.08.12]. (Лексеми «*сім'я*» та «*наркотики*» погано поєднуються, оскільки не мають спільних сем: «*сім'я*» позначає «1. Група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, що живуть разом; родина; 2. Група людей, народів, націй, згуртованих дружбою, спільною діяльністю, спільними інтересами; родина; 3. Група тварин, птахів, що складається з самця, однієї або кількох самоць та малят; 4. лінгв. Група споріднених мов, об'єднаних спільністю походження» [Бусел 2005: 1324], тоді як «*наркотики*» трактується як «1. Речовина, що збуджує або пригнічує центральну нервову систему людини й тварини; 2. розм. Те саме, що наркоман. 3. перен. Про те, що впливає на свідомість і поведінку людини, позбавляючи її почуття реальності» [Бусел 2005: 733]). За даними експерименту, прагнучи поєднати зазначені лексеми, опитувані надавали їм таких значень: «*сім'я*» – наркотик (33%), залежність (33%), шкода (14%), діти (14%), інструмент боротьби з наркотиком (6%). Слово «*наркотики*» частіше тлумачилося як залежність (57%), захоплення (14%), стосунки в сім'ї (7%), проблеми (7%), вплив (5%), важливі речі (5%), шкода (3%), задоволення (3%). Серед цілісних інтерпретацій частотними були «проблемні сім'ї» (40%), «стаття про ставлення сім'ї до вживання наркотиків» (31%), «про сім'ї та їх наркотики» (19%), а також цікаві індивідуальні тлумачення поданого тексту як «телесеріал» (3%), фільм (3%), книга (3%). Загалом інтерпретувати такі одиниці вдалося лише 25% респондентів.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Отже, варіативність розуміння – процес, зумовлений як нейропсихологічними чинниками, так і психолінгвістичними. Нейропсихологічні механізми варіативності розуміння пов'язані з кросмодальною абстракцією. Психолінгвістичні механізми реалізуються через вживання у текстах (зокрема, в

інтернет-текстах) девіантних мовленнєвих одиниць. Питання варіативності розуміння набуває особливого значення в умовах інтернет-комунікації, враховуючи її швидке розповсюдження та опосередкований характер. Перспективу дослідження вбачаємо у встановленні механізмів варіативності розуміння інтернет-текстів російською та білоруською мовами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hume D. An Inquiry Concerning Human Understanding / D. Hume. – Chicago: Gateway Editions, 1956. – 183 p.
2. Баркоускі П. У. Крытычны аналіз як перадумова у герменэўтычнай рэфлексіі [Электронны рэсурс] / П. У. Баркоускі. – Режим доступу: http://internettrash.com/users/seminar/kritik_der.htm
3. Бауэр И. Почему я чувствую, что чувствуешь ты. Интуитивная коммуникация и секрет зеркальных нейронов / Иоахим Бауэр [пер с нем. И. Тарасовой]. – СПб.: Вернера Регена; 2009. – 112 с.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
5. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / А. А. Залевская. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 382 с.
6. Залевская А. А. «Живой поликодовый гипертекст» как «внутренний контекст» процессов познания и общения // Challenges of information society and applied psycholinguistics – Proceedings of the X International Congress of the International Society of Applied Psycholinguistics / Editors: Natalia V. Uimtseva, Anna A. Stepanova, Denis V. Makhovikov, Larisa S. Zhukova – Moscow: RUDN – Institute of Linguistics RAN – MIL, 2013, – С. 59.
7. Карпа І. Б. Моделі інтерактивної віртуальної комунікації в інформаційно-довідковому сервісі yahoo!answers / І. Б. Карпа // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – №50. – С.48-51.
8. Новини України від LB.ua: оперативна аналітика української політики, економіки, новини культури та спорту [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ukr.lb.ua/>
9. Новини УНІАН. Останні новини України та світу [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.unian.ua/>
10. Останні новини України та світу. Корреспондент.net – свіжі новини дня [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://korrespondent.net/>
11. Рамачандран В. С. Мозг рассказывает. Что делает нас людьми / Вилейанур Рамачандран; пер. с англ. Е. Чепель / Под научной редакцией к.психол.н. К. Шипковой. – М.: Карьера Пресс, 2012. – 422 с.
12. Якобони М. Отражаясь в людях : Почему мы понимаем друг друга / Марко Якобони; пер. с англ. Л. Мотылев. –М. : ООО «Юнайтед Пресс», 2011. – 366 с.

LITERATYRA

1. Hume, D. (1956). An Inquiry Concerning Human Understanding. Chicago: Gateway Editions. 183 p. (in English).
2. Barkowski, P. U. Krytychny analiz yak peradumova u germenewtychnaj refleksiji [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupa: http://internettrash.com/users/seminar/kritik_der.htm

3. Baujer, I. (2009). Pochemu ja chuvstvujju, chto chuvstvuesh' ty. Intuitivnaja kommunikacija i sekret zerkal'nyh nejronov. SPb.: Vernera Regena. 112 s. (in Russian).
4. Busel, V. T. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoï movy. Kyiv, Irpin: Perun. 1728 s. (in Ukrainian).
5. Zalevskaja, A.A. (2000). Vvedenie v psiholingvistiku. Moskva: Ros. gos. gumanit. un-t. 382 s. (in Russian).
6. Zalevskaja, A.A. (2013). «Zhivoj polikodovij gipertekst» kak «vnutrennij kontekst» processov poznanija i obshhenija. *Challenges of information society and applied psycholinguistics – Proceedings of the X International Congress of the International Society of Applied Psycholinguistics*. Moskva: RUDN – Institute of Linguistics RAN – MIL. S. 59. (in Russian).
7. Karpa, I.B. (2012). Modeli interaktyvnoi virtualnoi komunikatsii v informatsiino-dovidkovomu servisi yahoo!answers. *Nova filolohiia*. Zaporizhzhia: ZNU. №50. S.48-51. (in Ukrainian).
8. *Novyny Ukrainy vid LB.ua: operatyvna analytika ukraïnskoï polityky, ekonomiky, novyny kultury ta sportu* [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://ukr.lb.ua/> (in Ukrainian).
9. *Novyny UNIAN. Ostanni novyny Ukrainy ta svitu* [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <http://www.unian.ua/> (in Ukrainian).
10. *Ostanni novyny Ukrainy ta svitu. Korrespondent.net – svizhi novyny dnia* [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://korrespondent.net/> (in Ukrainian).
11. Ramachandran, V.S. (2012). Mozg rasskazyvaet. Chto delaet nas ljud'mi. Moskva: Kar'era Press. 422 s. (in Russian).
12. Jakoboni, M. (2011). Otrazhajas' v ljudjah : Pochemu my ponimaem drug druga. Moskva : OOO «Junajted Press». 366 s. (in Russian).

УДК 81'373

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ МІКРОПОЛЕ «ПАТРІОТ ЯК ТАКИЙ» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЕСЕЇСТИЦІ (на матеріалі творчості І. Андрусяка, А. Бондара, Р. Гладиша, А. Дністрового, Ю. Издрика, В. Неборака та С. Процюка)

Олег Антіпов
(Луганськ, Україна)

Художня публіцистика, творена письменниками, характеризується прямим втручанням у явища життя суспільства. Вона формує громадську думку, має потужний вплив на національно-зорієнтованих особистостей. У статті представлено потрактування поняття «лексико-семантичне поле в сучасному мовознавстві, «есе» у сучасному літературознавстві та феномена «патріотизм» у лексикографічних джерелах помежів'я ХХ-ХХІ ст. На матеріалі сучасної